

Statistische Trends

Participatie op de kaart

Hans Schmeets

September 2018

Inhoud

- 1. Inleiding 3**

- 2. Ontwikkelingen in participatie 5**
 - 2.1 Sociale participatie: sociale contacten en informele hulp 5
 - 2.2 Maatschappelijke participatie 6
 - 2.3 Politieke participatie 6

- 3. Verschillen tussen bevolkingsgroepen 7**
 - 3.1 Sociale participatie 8
 - 3.2 Maatschappelijke participatie 10
 - 3.3 Politieke participatie 12

- 4. Regionale verschillen in participatie 14**
 - 4.1 Sociale participatie 14
 - 4.2 Maatschappelijke participatie 15
 - 4.3 Politieke participatie 16

- 5. Conclusie en discussie 17**
 - Literatuur 19
 - Bijlage 20

Het aandeel van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder dat participeert in de samenleving is in de periode 2012–2017 veranderd. Zo zijn er op weekbasis minder contacten met familie en burens, terwijl het geven van hulp aan anderen, de inzet als vrijwilliger en deelname aan het verenigingsleven nauwelijks is veranderd. De opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen in 2017 was hoger dan in 2012, en daarmee ook de deelname aan acties om de politiek te beïnvloeden. Wel zijn er grote verschillen tussen bevolkingsgroepen, waarbij vooral opleiding en leeftijd onderscheidend zijn. Tevens bestaan er grote regionale verschillen die maar ten dele kunnen worden verklaard door verschillen in de bevolkingsamenstelling naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau.

1. Inleiding

In de Troonrede van 2013 werd de term 'participatiesamenleving' geïntroduceerd, waarbij een appél werd gedaan op de burger om deel te nemen aan de samenleving en verantwoordelijkheden te nemen. Ook het huidige kabinet Rutte III vestigt de aandacht op participatie. In het regeerakkoord Vertrouwen in de toekomst zijn plannen opgenomen gericht op het herstel van het onderlinge vertrouwen en de sociale cohesie. Zo wordt onder meer gesteld 'Onderling vertrouwen en sociale cohesie dreigen bij al te grote migratieschokken af te kalven' (Rijksoverheid, 2017, p. 50) en 'Wij willen een samenleving waarin iedereen mee kan doen ongeacht talenten of beperking' (ibid, p. 15). Integratie staat hoog in het vaandel, met participatie als panacee: 'Meedoen dus. Door de taal te leren, aan het werk te zijn, actief deel te nemen aan onze samenleving...' (ibid, p. 54). Vrijwilligerswerk wordt gestimuleerd, onder meer door uitbreiding van de maximaal onbelastbare vergoeding, en het gratis ter beschikking stellen van een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) (ibid, p. 16). Volgens de coalitie nemen sportbonden en een bloeiend verenigingsleven een centrale positie in bij het bevorderen van de saamhorigheid (ibid, p. 19). Ook mantelzorgers zijn hierbij in de ogen van het kabinet 'van onschatbare waarde' en dienen ondersteund te worden door de gemeenten. Als te veel mensen achter blijven zullen tegenstellingen uitmonden in spanningen, onbehagen en vervreemding (ibid, p. 1; Vermeij en Den Ridder, 2016). En onlangs bleek uit een studie van de WRR dat de cohesie afbrokkelt naarmate de diversiteit van groepen met verschillende migratieachtergrond in buurten toeneemt (Jennissen, Bovens, Engbersen en Bokhorst, 2018).

Het voorgaande doet vermoeden dat de binding in de samenleving versterkt moet worden. Wat zeggen de cijfers hierover? Op een groot aantal indicatoren die betrekking hebben op het meedoen van de burgers in de samenleving is er in de afgelopen twee decennia geen daling te zien, en bij het vertrouwen in elkaar en in de samenleving is er zelfs sprake van een stijging (CBS, Statline; Schmeets, 2015; 2017; 2018). Daar staat tegenover dat er, soms grote, discrepanties in het meedoen en vertrouwen zijn tussen de bevolkingsgroepen. Vooral opleiding is relevant. Lager opgeleiden participeren minder, en etaleren vooral minder vertrouwen dan hoger opgeleiden. Vertrouwen en participatie vormen de twee pijlers van sociaal kapitaal (Van Beuningen en Schmeets, 2013). Gezamenlijk brengt dit in beeld in hoeverre álle leden van een samenleving participeren en vertrouwen hebben.

Niet alleen contact en vertrouwen binnen groepen, maar ook tussen groepen is daarbij van belang. Er is sprake van meer integratie in een samenleving als mensen uit verschillende groepen – zoals jongeren versus ouderen, hoger versus lager opgeleiden, mensen met een verschillende religieuze, culturele of nationale achtergrond – binding hebben met en vertrouwen hebben in elkaar. Dit zal resulteren in meer begrip voor elkaars meningen, gedeelde waarden en normen, en samenwerking tussen bevolkingsgroepen. Dus is ook de spreiding van de participatie en het vertrouwen relevant voor de sociale cohesie.

In aansluiting op de studie 'Vertrouwen op de kaart' (Schmeets, 2018), geeft dit artikel in paragraaf 2 een overzicht van de ontwikkeling van sociale, maatschappelijke en politieke participatie in de periode 2012-2017. In paragraaf 3 komen de verschillen tussen bevolkingsgroepen (zoals geslacht, leeftijd, opleiding, burgerlijke staat en migratieachtergrond) aan bod, gevolgd door de regionale verschillen in paragraaf 4.

Inmiddels hebben minstens 300 personen van 15 jaar of ouder per gebied of gemeente sinds 2012 meegedaan aan het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn (S&W), in totaal bijna 46 duizend in de periode 2012-2017.

Sociale, maatschappelijke en politieke participatie

Sociale participatie betekent in dit artikel sociale contacten met familie, met vrienden en kennissen, en met burens, en het geven van informele hulp. Aan de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder is gevraagd hoe vaak ze contact hebben met (1) familie of gezinsleden die niet bij hen in huis wonen, (2) met vrienden, vriendinnen of echt goede kennissen en (3) met burens. Daarbij is aangegeven dat het gaat om persoonlijke ontmoetingen, telefonische of schriftelijke contacten en om contact via bijvoorbeeld e-mail, sms, chat of het sturen van berichtjes. Gevraagd is naar de frequentie van deze contacten: dagelijkse, wekelijks, maandelijks, of (vrijwel) nooit. Informele hulp gemeten is met een vraag 'Heeft u in de afgelopen 4 weken buiten organisaties om onbetaalde hulp gegeven aan anderen buiten uw eigen huishouden, zoals zieken, burens, familie, vrienden en bekenden?'

Maatschappelijke participatie betreft de deelname aan activiteiten voor organisaties. Daartoe behoort vrijwilligerswerk, betaald werk en deelname aan activiteiten voor verenigingen. Vrijwilligerswerk is vastgesteld door na te gaan of een persoon binnen een jaar minstens een keer heeft deelgenomen aan een activiteit, onverplicht en onbetaald, voor 13 soorten organisaties. Betaald werk is vastgesteld of iemand minstens een uur per week betaald werk verricht. Bij de deelname aan verenigingen is gevraagd of men in de afgelopen maand actief is geweest binnen een vereniging.

Politieke participatie wordt afgeleid uit gegevens over het stemmen voor Tweede Kamerverkiezingen, en of men heeft deelgenomen aan een politieke actie in de afgelopen vijf jaar. Dit betreft de volgende acties: (1) radio, tv of krant ingeschakeld; (2) politieke partij of organisatie ingeschakeld; (3) inspraakbijeenkomst of hoorzitting bijgewoond; (4) contact opgenomen met een politicus of ambtenaar; (5) meegedaan aan een actiegroep; (6) deelname aan een demonstratie of protestactie; (7) meegedaan aan handtekeningenactie; (8) via internet of e-mail meegedaan aan een

politieke actie; (9) iets anders heeft gedaan om iets politiek aan de orde te stellen. Daarnaast is de deelnemers aan het onderzoek gevraagd of ze hebben gestemd bij de meest recente Tweede Kamerverkiezingen. In de periode 2012-2016 was dat de verkiezingen in 2012; In het onderzoeksjaar 2017 is in de periode tot 15 maart gevraagd of ze van plan waren te gaan stemmen, en daarna of ze gestemd hadden voor de verkiezingen in 2017.

Al deze bevindingen over participatie zijn gebaseerd op het grootschalige onderzoek Sociale samenhang en Welzijn (S&W) dat in de periode 2012-2017 onder in totaal 45 695 personen van 15 jaar of ouder is uitgevoerd (zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/sociale-samenhang-en-welzijn>).

2. Ontwikkelingen in participatie

2.1 Sociale participatie: sociale contacten en informele hulp

Het hebben en onderhouden van sociale contacten is een belangrijke indicator van sociale participatie. In de periode 2012 tot en met 2017 daalde het contact met familie licht, van 85 naar 82 procent. Het contact met vrienden en goede kennissen is met 77 procent stabiel in deze periode. In 2017 had 60 procent wekelijks contact met de burens, terwijl dat in 2012 nog voor 66 procent gold. Die afname vond vooral plaats in de periode 2012-2014. Eerder onderzoek (Coumans, 2010; 2015) toonde dat er tussen 1997 en 2009 geen afname in de sociale contacten werd geconstateerd. Bij het wekelijks contact met vrienden of familie was er sprake van een lichte toename, terwijl het burenscontact stabiel was.

Het geven van onbetaalde hulp aan anderen buiten het eigen huishouden in ongeorganiseerd verband is een andere belangrijke indicator van betrokkenheid (De Klerk, De Boer, Plaisier en Schyns, 2017). Tussen 1997 en 2004 nam de informele hulp toe van 31 naar 35 procent (Van der Houwen, 2010). In de periode 2012-2015 was het aandeel stabiel: een op de drie gaf dergelijke hulp aan bijvoorbeeld zieken, burens, familie, vrienden en bekenden in de vier weken voorafgaand aan de enquête. Daarna steeg dit aandeel tot 36 procent in 2016, en daalde vervolgens naar 32 procent in 2017.

2.1.1 Ontwikkelingen in participatie

	Sociale participatie				Maatschappelijke participatie			Politieke participatie	
	Familie	Vrienden	Buren	Informele hulp	Actief Vereniging ¹⁾	Betaald werk	Vrijwilligers	Politieke acties	Stemmen Tweede Kamer ²⁾
	Wekelijks contact								
	% van personen van 15 jaar en ouder								
2012	84,8	78,2	65,7	33,3	46,0	62,6	50,5	44,1	80,7
2013	83,2	76,4	63,2	34,0	45,4	61,7	49,1	45,5	81,9
2014	83,3	76,5	61,4	33,5	45,3	62,1	48,0	44,6	77,6
2015	83,1	76,9	61,1	33,3	44,2	62,7	48,7	44,1	77,1
2016	83,6	76,8	60,9	36,5	44,8	62,8	49,7	47,2	79,8
2017	82,2	77,1	59,6	31,7	38,3	63,7	48,5	46,0	88,4
Gemiddeld over 2012-2017	83,4	77,0	62,0	33,6	44,0	62,6	49,1	45,2	80,9

¹⁾ De daling in 2017 bij activiteiten in verenigingen naar 38,3 procent wordt veroorzaakt door een aanpassing in de vraagformulering en is daarmee niet goed vergelijkbaar met de andere onderzoeksjaren.

²⁾ In het artikel zijn alleen 2012 en 2017 met elkaar vergeleken, aangezien gevraagd is naar de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen die in de periode 2012-2017 alleen in deze twee jaar zijn gehouden.

2.2 Maatschappelijke participatie

Deelname aan activiteiten in verenigingen, het hebben van een betaalde baan, en de inzet als vrijwilliger voor organisaties vormen onderdelen van de maatschappelijke participatie. De deelname aan activiteiten voor verenigingen lag in de periode 2012-2016 op een stabiel niveau van rond de 45 procent. In 2017 nam dit opeens af tot 38 procent, maar werd veroorzaakt door een wijziging in de vragenlijst. In 2017 is een verdiepende studie naar vrijwilligerswerk gedaan waardoor vragen naar lidmaatschappen van organisaties en verenigingen niet zijn opgenomen. Dit vragenblok ging vooraf aan de vraag naar de deelname aan activiteiten in verenigingen, waardoor mensen zich mogelijk minder bewust zijn van bepaalde activiteiten die ze in de desbetreffende maand hebben gedaan. Voorlopige cijfers over het eerste half jaar van 2018 laten zien dat de deelname weer rond de 45 procent ligt.

Zo'n 62 tot 63 procent van de 15-plussers gaf in de periode 2012-2016 aan een betaalde baan van minstens een uur te hebben. In 2017 lag dat iets hoger, op 64 procent.¹⁾ Vrijwilligerswerk, de werkzaamheden die vrijwillig en onbetaald worden gedaan in organisatorisch verband, bleef in 2012-2017 stabiel. Zo'n 49 procent heeft minstens een keer in een periode van een jaar zich als vrijwilliger ingezet.

2.3 Politieke participatie

Stemmen is de meest directe manier om de politiek te beïnvloeden. Maar er zijn meer manieren om dit te doen, bijvoorbeeld via een bericht in de media, via een politieke partij

¹⁾ De gegevens zijn niet exact gelijk aan de reguliere cijfers over de arbeidsmarktpositie die uit de Enquête Beroepsbevolking van het CBS komen (zie <http://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82309NED/table?dl=F8C1>).

of politicus, deelname aan bijeenkomsten van de overheid, meedoen met een actiegroep of demonstratie, en via discussies op het internet. Gemiddeld genomen over de jaren 2012 tot en met 2017 zegt 45 procent van het electoraat in de laatste vijf jaren politiek actief te zijn geweest. In de vier afzonderlijke onderzoeksjaren 2012, 2013, 2014 en 2015, die dus betrekking hebben op de periode 2008-2015, is dit aandeel niet veranderd: 44 à 45 procent zegt aan minstens één politieke actie te hebben deelgenomen (tabel 2.1.1). In de aanloop naar de verkiezingen van 2017 daarentegen nam het toe: in 2016 gaf 47 procent aan in de afgelopen vijf jaar actie te hebben ondernomen om de politiek te beïnvloeden. In 2017 was dit 46 procent.

In 2012 gaf 81 procent van het electoraat aan dat ze gestemd hebben voor de Tweede Kamerverkiezingen in dat jaar. In 2017 is naar de deelname of intentie om deel te nemen aan de verkiezingen van 15 maart 2017 gevraagd, en deze was met 88 procent substantieel hoger dan in 2012.²⁾ Dit beeld spoot met de officiële opkomstcijfers van 74,4 procent in 2012 en 80,8 procent in 2017. In steekproefonderzoek is de opkomst altijd hoger dan het officiële cijfer. Dit komt doordat stemmers vaker meedoen aan het onderzoek dan niet-stemmers (Brehm, 1993). Ook kan het zijn dat respondenten niet willen zeggen dat ze niet hebben gestemd, en dus sociaal wenselijke antwoorden geven. Een derde verklaring is dat een deel dat tot 15 maart nog niet wist of ze zouden gaan stemmen voor een belangrijk deel niet zijn gaan stemmen. Indien deze groep bij de niet-stemmers worden geteld, is de gerapporteerde opkomst 86 procent.

3. Verschillen tussen bevolkingsgroepen

Voor de analyses in paragraaf 3 en 4 zijn de uitkomsten van de zes onderzoeksjaren 2012-2017 samengevoegd. Dit vergroot de betrouwbaarheid van de uitkomsten naar de relaties tussen de bevolkingskenmerken. Bovendien zijn de verschillen tussen bevolkingsgroepen van jaar op jaar tamelijk stabiel.

De zes onderzochte bevolkingskenmerken zijn met elkaar verweven. Zo betekent doorgaans een hogere opleiding ook een hoger inkomen, zijn mensen met een niet-westerse achtergrond gemiddeld jonger, en is er duidelijke relatie tussen leeftijd en burgerlijke staat. Om hiermee rekening te houden is een aparte analyse gedaan naar de unieke bijdragen van de zes bevolkingskenmerken indien specifieke groepen niet zouden verschillen qua samenstelling op de overige vijf. Eerst worden de uitkomsten per afzonderlijke persoonskenmerk – de bivariate relaties – besproken (zie ook tabel B.1 in de bijlage), gevolgd door de gecorrigeerde verschillen (zie ook tabel B.2 in de bijlage).

²⁾ Alleen 2012 en 2017 zijn met elkaar vergeleken aangezien gevraagd is naar de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen die in de periode 2012-2017 alleen in deze twee jaar zijn gehouden.

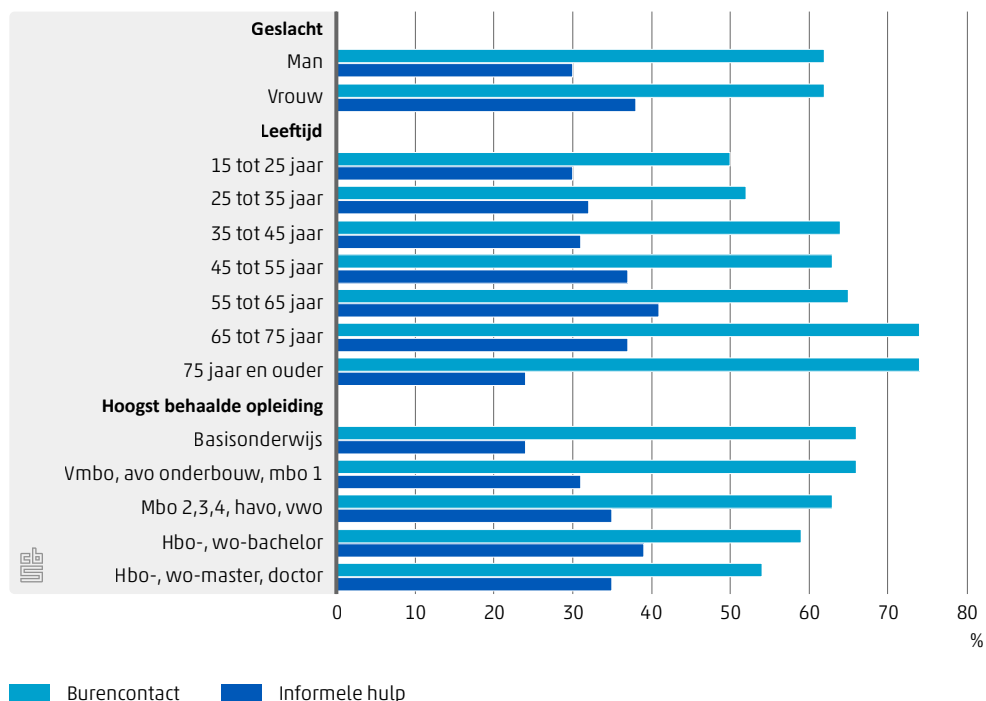
3.1 Sociale participatie

Geslacht, leeftijd en burgerlijke staat

Vrouwen hebben vaker (88 procent) dan mannen (79 procent) minstens een keer per week contact met familie dan mannen. Ook onderhouden ze vaker wekelijks contact met vrienden of goede kennissen dan mannen, hoewel het verschil – 79 tegenover 75 procent – iets minder geprononceerd is. De contactfrequentie met de buren verschilt echter niet. Ook geven vrouwen met 38 procent beduidend vaker hulp aan anderen dan mannen (30 procent).

Naar leeftijd verschillen de sociale contacten flink, vooral de contacten met vrienden. Van de jongeren tussen 15 en 25 jaar heeft 96 procent een vriendencontact. Dat loopt af tot zo'n 70 procent bij de 45-plussers. Wekelijks contact met de buren heeft de helft van de 15- tot 35-jarigen. Vervolgens loopt dit op tot 74 procent bij de 65-plussers. De leeftijdsverschillen zijn beduidend geringer bij het contact met familie. Met 79 procent heeft de jongste leeftijdsgroep het minst, en met 89 procent de 25- tot 35-jarigen het meest vaak contact. Het geven van hulp aan anderen buiten het eigen huishouden doet met 41 procent vooral de groep van 55 tot 65 jaar. Bij de 75-plussers is dat minder dan een kwart.

3.1.1 Personen (15 jaar of ouder) met wekelijks burencontact en geven van informele hulp, 2012/2017

De burgerlijke staat is ook onderscheidend. Een ongehuwd of gescheiden persoon heeft minder vaak contact met familie dan een verweduwde. Ongehuwden zien of spreken daarentegen vaker hun vrienden dan gehuwden, terwijl de kans dat een ongehuwde een burenccontact heeft kleiner is vergeleken met een verweduwd persoon. De burgerlijke staat is minder relevant bij het geven van hulp aan andere mensen: weduwen en weduwnaars doen dat met 29 procent iets minder vaak dan personen die gescheiden (35 procent) of gehuwd zijn (36 procent).

Opleiding en inkomen en migratieachtergrond

Lager opgeleiden hebben minder vaak minstens een keer per week contact met familieleden en met vrienden, maar vaker met hun burens dan middelbaar en hoger opgeleiden. Ook geven lager opgeleiden, die uitsluitend basisonderwijs hebben afgerond, minder vaak hulp aan anderen. Bij deze groep is dat krap een kwart. Bij de middelbaar en hoger opgeleiden ligt dat aandeel op 35 procent of hoger. Tussen de inkomensgroepen is veel minder onderscheid in de sociale participatie. De laagste inkomens hebben iets minder burenccontact en bieden iets minder hulp aan andere mensen dan de hogere inkomensgroepen.

Ook herkomst differentieert duidelijk naar vrienden- en familiecontacten. Mensen met een westerse en niet-westerse migratieachtergrond hebben minder vaak wekelijks contact met familieleden (respectievelijk 80 en 82 procent) dan mensen met een Nederlandse achtergrond (84 procent). Daarnaast onderscheiden mensen met een niet-westerse achtergrond zich door meer vriendencontact, maar minder burenccontact op weekbasis ten opzichte van zowel mensen met een westerse als een Nederlandse achtergrond, die echter verdwijnen indien rekening wordt gehouden met verschillen in de leeftijdsopbouw. Ook is met 27 procent het aandeel van de personen met een niet-westerse achtergrond dat hulp aan anderen geeft kleiner dan van zowel de personen met een westerse (32 procent) als Nederlandse achtergrond (35 procent).

Relatie bevolkingskenmerken en participatie

Bij de bevindingen in grafiek 3.1.1 en in tabel B.1 is geen rekening gehouden met de onderlinge verwevenheid van de zes bevolkingskenmerken. Tabel B.2 geeft, de gecorrigeerde, en daarmee de unieke bijdrage van de zes bevolkingskenmerken weer. Hieruit blijkt dat voor de sociale contacten vooral leeftijd onderscheidend is (tabel B.2). De middelbare leeftijdsgroepen hebben dubbel zoveel kans op wekelijks familiecontact (odds ratio = 2,0) dan jongeren en vooral 45-plussers. De kans op vriendencontact is aanmerkelijk groter onder jongeren, en dan vooral ten opzichte van 35-plussers, terwijl het burenccontact minder groot is dan bij de andere leeftijdsgroepen, vooral vergeleken met de 65-plussers. Het geven van hulp aan anderen, buiten het eigen huishouden, is minder omvangrijk onder de 35- tot 45-jarigen, terwijl de meeste informele hulpverleners te vinden zijn in de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar. Hiermee wordt het patroon van de uitkomsten voor leeftijd zonder correctie voor verschillen in bevolkingssamenstelling (tabel B.1) in grote lijnen bevestigd. Ook nu, na controle, geldt dat vrouwen op drie van de vier aspecten meer sociale participatie etaleren dan mannen. De correctie voor vooral leeftijd zorgt ervoor dat de kans op vriendencontact het grootst is onder weduwen en weduwnaars, en daarmee niet langer het meeste contact voorbehouden blijft aan de ongehuwden. De relatie met opleiding blijft na controle ook bestaan. Inkomen voegt heel weinig toe om de sociale participatie te verklaren. De correctie zorgt daarentegen voor een andere duiding van de verschillen tussen de herkomstgroepen. Waar eerst de mensen met een niet-westerse

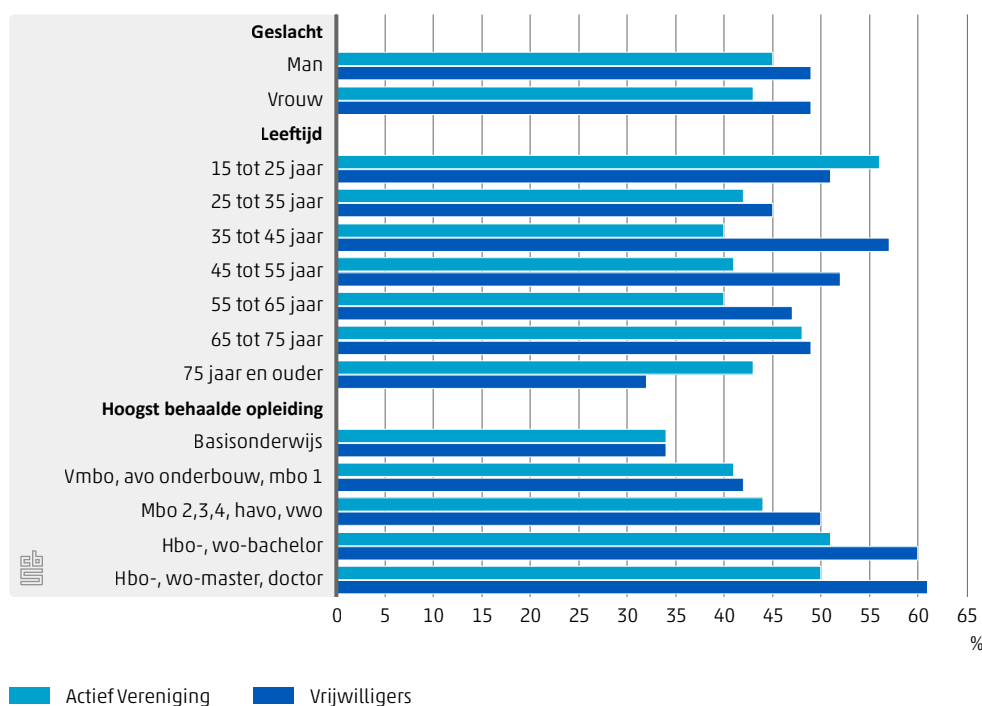
migratieachtergrond meer vriendencontact, maar minder burenccontact hadden, is dat na de correctie niet meer het geval. Wel blijven ze, samen met de groep met een westerse migratieachtergrond, achter in het wekelijks familiecontact en de hulp aan anderen.

3.2 Maatschappelijke participatie

Geslacht, leeftijd en burgerlijke staat

Mannen zijn iets vaker actief in het verenigingsleven dan vrouwen, en hebben vooral vaker een betaalde baan. Er is echter geen verschil tussen mannen en vrouwen in het vrijwilligerswerk, maar wel in het soort vrijwilligerswerk (Arends en Schmeets, 2018). Vrouwen zijn vooral als vrijwilliger actief op school, in de verzorging en zijn vaker dan mannen betrokken bij levensbeschouwelijke organisaties. Mannelijke vrijwilligers daarentegen, zijn actiever op het gebied van sport, jeugdwerk, vakbond, politiek en woonomstandigheden.³⁾

3.2.1 Personen (15 jaar of ouder) die actief zijn in het verenigingsleven of met vrijwilligerswerk, 2012/2017

³⁾ Ook is er in 2017 een verschil tussen mannen en vrouwen in de tijd die aan het vrijwilligerswerk wordt besteed. Mannen stoppen er gemiddeld meer uren in dan vrouwen: 5,0 tegen 4,0 uur per week. Voor meer informatie over de tijdsbesteding aan vrijwilligerswerk zie Arends en Schmeets (2018).

De deelname aan organisaties verschilt tussen de leeftijdsgroepen. Van de jongste leeftijdsgroep (15 tot 25 jaar) is met 56 procent een duidelijke meerderheid actief in verenigingen. Met krap de helft is deze participatie ook bovengemiddeld onder de 65- tot 75-jarigen. Meer dan 80 procent van de 25- tot 55-jarigen heeft een betaalde baan. Bij de jongste leeftijdsgroep (68 procent) en de 55- tot 65-jarigen (63 procent) ligt dat aandeel veel lager, en vanaf 65 jaar is dat maar een zeer klein deel. Het aandeel vrijwilligers is met 57 procent het hoogst onder 35- tot 45-jarigen. Van de 75-plussers is een op de drie actief als vrijwilliger.

De burgerlijke staat is ook onderscheidend voor deze drie participatievormen. Een gehuwde zet zich bovengemiddeld in als vrijwilliger, een gescheiden persoon is minder actief in een vereniging, een verweduwde is minder vaak actief in het verenigingsleven, en heeft beduidend minder vaak een betaalde baan, terwijl ongehuwden juist vaker betaald werk hebben.

Opleiding, inkomen en migratieachtergrond

Opleiding maakt een groot verschil: naarmate het opleidingsniveau hoger is, neemt de maatschappelijke participatie toe. Zo zijn mensen met een hoog opleidingsniveau vaker actief in verenigingen, hebben vaker een betaalde baan, en zijn vaker vrijwilliger. Ook inkomen is gerelateerd aan deze participatie: een hoger huishoudinkomen gaat gepaard met meer deelname. Voor migratieachtergrond geldt dat de laagste deelname is voorbehouden aan mensen met een niet-westerse achtergrond, gevolgd door mensen met een westerse achtergrond. Het grootst is de deelname onder de groep met een Nederlandse achtergrond.

Relatie bevolkingskenmerken en participatie

Indien deze kenmerken samen worden opgenomen in een regressieanalyse, blijkt dat ze elk een unieke bijdrage leveren aan de verklaring van de drie participatievormen (tabel B.1). Een uitzondering is, conform het bivariate resultaat, de relatie tussen geslacht en vrijwilligerswerk: ook na controle voor verschillen in bevolkingssamenstelling verschillen vrouwen wat betreft het aandeel dat vrijwilligerswerk doet niet van mannen. Wel hebben mannen vaker een betaalde baan en zijn ze actiever in het verenigingsleven. Leeftijd is wederom sterk onderscheidend. Vooral jongeren zijn actief in een vereniging, en – samen met de 55-plussers – hebben ze minder vaak een betaalde baan. De correctie zorgt vooral voor een verschuiving in het vrijwilligerswerk. Indien jongeren niet zouden verschillen ten opzichte van de andere leeftijdsgroepen in bijvoorbeeld opleidingsniveau en migratieachtergrond, dan zouden ze de meeste vrijwilligers hebben. Ze nemen dan de koppositie over van de 35- tot 45-jarigen die dan de tweede plek innemen. Het laagste aandeel vrijwilligers blijft voorbehouden aan de 75-plussers. Ook bij burgerlijke staat zijn als gevolg van de correctie enkele aanpassingen te zien. Een weduwe of weduwnaar is het meest actief in het verenigingsleven, ook tegenover een gehuwde persoon waar deze voor de correctie nauwelijks mee verschilde. De correctie reduceert ook de relatie tussen burgerlijke staat en betaald werk sterk, en verhoogt de kans op vrijwilligerswerk van een verweduwde persoon. Het genoten onderwijs blijft sterk bepalend voor de drie aspecten van maatschappelijke participatie: hoe hoger het diploma, hoe meer participatie. Dat geldt ook voor inkomen: hoe meer, hoe groter de kans dat dit gepaard gaat met een activiteit in een vereniging en met het hebben van een betaalde baan. Het besteedbare inkomen is echter, na correctie, niet meer relevant voor de kans op de inzet als vrijwilliger. De verschillen tussen de drie groepen met een verschillende migratieachtergrond blijven na

correctie voorhanden: de laagste participatie betreft de mensen met een niet-westerse, gevolgd door mensen met een westerse en Nederlandse achtergrond.

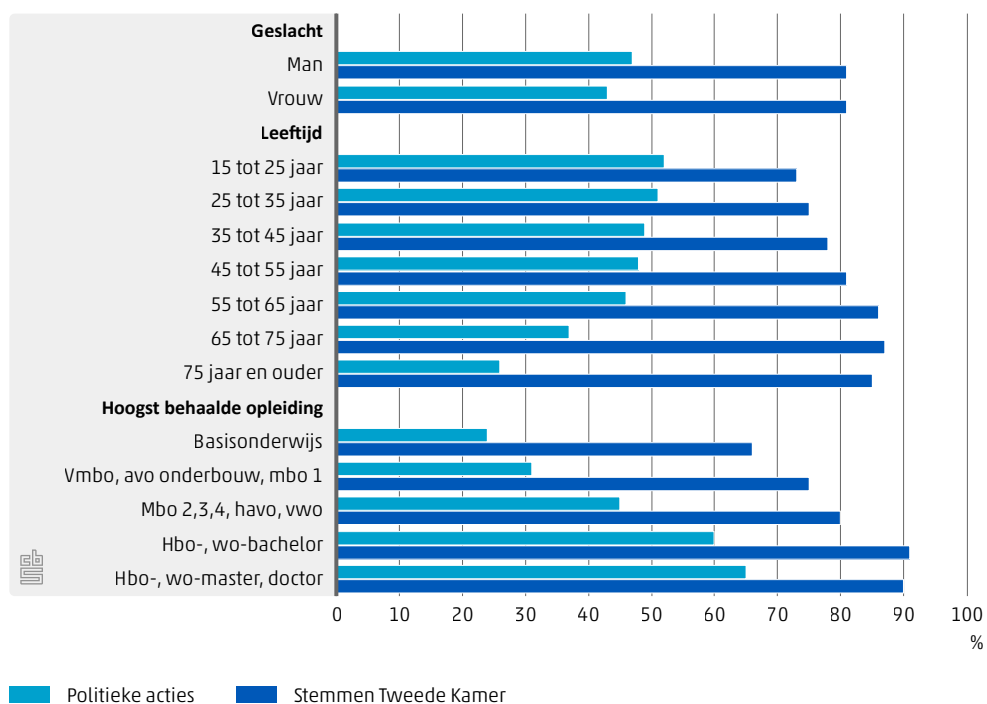
3.3 Politieke participatie

Geslacht, leeftijd en burgerlijke staat

De opkomst van mannen verschilt niet van die van vrouwen. Wel zijn er verschillen tussen leeftijdsgroepen. Ouderen doen meer mee aan verkiezingen dan jongere leeftijdsgroepen: de opkomst loopt op met de leeftijd, van 73 procent onder 18- tot 25-jarigen tot 87 procent onder 65- tot 75-jarigen. De opkomst onder de 75-plussers is 85 procent. Verder is de verkiezingsdeelname van gehuwden met 85 procent beduidend groter dan van weduwen/weduwnaars (81 procent), ongehuwden (77 procent) of mensen die gescheiden zijn (76 procent).

In tegenstelling tot bij deelname aan verkiezingen, waar geen man-vrouwverschil bestaat, nemen mannen meer deel aan politieke activiteiten dan vrouwen: 47 procent van de mannen tegen 43 procent van de vrouwen heeft op een of andere manier geprobeerd de politiek te beïnvloeden. De deelname aan politieke activiteiten laat tot 65 jaar weinig verschillen zien. Met 37 procent onder de 65- tot 75-jarigen en 26 procent onder de 75-plussers is de deelname onder ouderen beduidend geringer. Kijkend naar burgerlijke staat zijn ongehuwden met 51 procent het meest politiek actief, gevolgd door gehuwden (44 procent), personen die gescheiden (42 procent) en verweduwd zijn (26 procent).

3.3.1 Personen (15 jaar of ouder) die politiek actief zijn of hebben gestemd voor de Tweede Kamer, 2012/2017

Opleiding, inkomen en migratieachtergrond

Opleiding en inkomen zijn sterk onderscheidend. De deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen onder de laagst opgeleiden is 67 procent, en neemt met het stijgen van het opleidingsniveau toe tot 90 procent onder de hoogst opgeleiden. Mensen die het minst te besteden hebben, gaan het minst vaak naar de stembus (70 procent). In de hoogste inkomensgroep ligt dat aandeel op 88 procent. Ook migratieachtergrond is relevant. Zo is 60 procent van de stemgerechtigden met een niet-westerse migratieachtergrond en 70 procent van de stemgerechtigden met een westerse migratieachtergrond naar de stembus gegaan. Daarmee blijft hun deelname beduidend achter bij de groep met een Nederlandse achtergrond (85 procent).

Net zoals bij deelname aan verkiezingen is ook bij deelname aan politieke activiteiten het opleidingsniveau het meest onderscheidend. Terwijl van personen met alleen basisonderwijs nog geen kwart politiek actief is, doen bijna twee op de drie academici mee aan politieke activiteiten. Inkomen zorgt voor minder variatie in politieke activiteit. Bij het eerste en tweede inkomenskwartiel ligt dit rond de 40 procent, en vervolgens loopt dit op tot 46 en 52 procent bij het derde en vierde kwartiel. De verschillen naar migratieachtergrond zijn evenmin groot: de politieke activiteit van niet-westerse migranten is 39 procent, van westerse migranten 47 procent en van de groep met een Nederlandse achtergrond 46 procent.

Relatie bevolkingskenmerken en participatie

Indien deze kenmerken samen worden opgenomen in een regressieanalyse, blijkt dat ze elk – met uitzondering van geslacht – een unieke bijdrage leveren aan de verklaring van de opkomst. Opleiding is het meest onderscheidend voor het stemmen voor de Tweede Kamer (zie tabel B.2). De kans dat iemand met een vmbo-opleiding naar de stembus gaat is 1,5 keer zo groot als bij een persoon met uitsluitend basisonderwijs. Deze kans loopt verder op tot 2,5 bij middelbaar opgeleiden, en 5,8 bij de hoger opgeleiden. Ook wordt er meer gestemd naarmate het inkomen van het huishouden hoger is. Gecorrigeerd voor de andere kenmerken blijken stemgerechtigden in de leeftijd van 18 tot 25 jaar iets vaker naar het stemlokaal te gaan dan 25- tot 35-jarigen (odds ratio = 0,8), maar zich niet te onderscheiden van 35- tot 45-jarigen. Vervolgens neemt de kans op stemmen toe tot 2,8 bij 75-plussers. Verder blijkt dat gehuwden vaker stemmen dan personen met een andere burgerlijke staat, en dat personen met een Nederlandse achtergrond meer naar de stembus gaan dan personen met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond. De correctie zorgt dus voor weinig verschuivingen in de mate waarin de bevolkingsgroepen zich onderscheiden in de deelname aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer. De hogere opkomst van de 18- tot 25-jarigen ten opzichte van de 25- tot 35-jarigen is een uitzondering. Ook gaat een ongehuwde vaker stemmen dan een verweduwde persoon, en verdwijnt het onderscheid tussen personen met een westerse en niet-westerse migratieachtergrond.

Of iemand heeft deelgenomen aan een actie om de politiek te beïnvloeden in een tijdsbestek van vijf jaar verschilt ook na correctie voor de bevolkingssamenstelling sterk tussen de bevolkingsgroepen. Mannen zijn actiever dan vrouwen, de deelname neemt af met het vorderen van de leeftijd, een ongehuwde is actiever en een verweduwde is minder actief. Wederom blijkt dat opleiding sterk bepalend is voor de actiebereidheid: de odds ratio neemt toe van 1,3 (vmbo-ers) tot 5,0 (academici). Echter de aanvankelijke verschillen tussen de inkomensgroepen verdwijnen. Het beeld dat in de tweewegtabel valt

af te lezen bij de migratieachtergrond, komt ook terug in de regressietabel: personen met een niet-westerse migratieachtergrond zijn minder politiek actief dan personen met een Nederlandse en een westerse achtergrond.

4. Regionale verschillen in participatie

Behalve naar verschillen in bevolkingskenmerken, kan ook vanuit een regionaal perspectief naar participatie gekeken worden. Zijn er verschillen naar regio en zo ja: in hoeverre kunnen deze worden toegeschreven aan de bevolkingssamenstelling naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau? Dit is in kaart gebracht voor 38 gebieden en 23 grotere steden (zie ook tabel B.3 in de bijlage).⁴⁾

4.1 Sociale participatie

Een grote meerderheid van 83 procent heeft minstens een keer per week een contact met een familielid buiten het eigen gezin. Dat varieert tussen de regionale gebieden van 80 procent in Alkmaar en omgeving, 81 procent in Noord-Drenthe en de Agglomeratie Den Haag, tot 87 procent in Midden-Noord-Brabant. Op weekbasis heeft ruim driekwart contact met een vriend of goede kennis. Hier is de variatie tussen de gebieden iets groter: van 72 procent in 'Oost-Groningen en Delfzijl en omgeving' en Zuidoost-Friesland tot 81 procent in Groot Amsterdam en 83 procent in Noordoost-Noord-Brabant. Het beeld bij het contact met de burens ziet er weer anders uit. Het geringste contact op weekbasis is er met 57 tot 59 procent in Zuidoost- en Midden-Noord-Brabant, Overig Groningen en Groot Amsterdam. Het wekelijkse contact met de burens komt met 68 procent het meest voor in Zuidwest-Friesland, Zuidwest-Drenthe en Zuidoost-Drenthe. Deze verschillen zijn nauwelijks toe te schrijven aan de bevolkingssamenstelling. Indien de gebieden niet zouden verschillen qua leeftijd, geslacht en opleiding van de inwoners, dan blijven de regionale verschillen grotendeels intact. Wel zorgt de correctie ervoor dat het burenscontact in de drie Limburgse gebieden zakt tot 59 procent.

De vergelijking tussen de 23 grotere steden leert dat alleen in Zwolle met 78 procent het contact met de familie op weekbasis lager is dan 80 procent. In steden zoals Den Bosch (87 procent) en Tilburg (86 procent) is dat bijna 10 procentpunten hoger. Een vergelijkbare variatie is te zien bij het wekelijkse vriendencontact: waar in Amersfoort en Dordrecht dit beperkt blijft tot respectievelijk 72 en 73 procent, is dit in Amsterdam 84 procent. Ook de inwoners van Utrecht, Groningen, Breda, Leiden en Maastricht hebben met minstens 81 procent een bovengemiddeld contact met hun vrienden en kennissen. Doet de correctie voor de bevolkingssamenstelling bij de familiale contacten weinig, bij de contacten met vrienden is er een afname met twee tot drie procentpunten in studentensteden zoals

⁴⁾ De coropgebieden 'Oost-Groningen' en 'Delfzijl en omgeving' zijn vanwege het aantal respondenten samengevoegd. Dat geldt ook voor de twee coropgebieden in Zeeland.

Amsterdam, Utrecht, Groningen en Leiden. Daardoor neemt de variatie iets af. Ook bij het burenccontact laten de steden een verschillend beeld zien. Waar dit in Groningen, Utrecht, Eindhoven en Nijmegen beperkt blijft tot maximaal 53 procent, is dit in Zaanstad en Arnhem 67 procent. Door de correctie komt daar ook Almere bij. Ook zorgt de correctie ervoor dat de laagste plaats, met 54 procent, wordt ingenomen door Eindhoven.

Sociale participatie behelst, naast de contacten, ook de hulp aan andere mensen. Een op de drie 15-plussers geeft op maandbasis hulp aan anderen buiten het eigen huishouden. In Zuidwest-Friesland is dit 31 procent, en in Zuidwest-Overijssel en IJmond 39 procent. Ook onderscheiden de 23 grotere steden onderscheiden zich hierin: waar in Groningen, Breda en Enschede minder dan 30 procent informele hulp geeft, is dit in Apeldoorn, Haarlem, en Amersfoort meer dan 36 procent. De correctie doet weinig.

4.2 Maatschappelijke participatie

Iets minder dan de helft van de 15-plussers doet minstens een keer per maand een activiteit binnen een vereniging. De regionale gebieden verschillen sterk. In Flevoland en Groot-Amsterdam is deze participatie met respectievelijk 37 en 38 procent het laagst, in Noord-Limburg met 53 procent het hoogst. Hoge deelnamecijfers, van meer dan de helft van de 15-plussers, zijn er ook in Zuidwest-Overijssel, de Achterhoek, Alkmaar en omgeving, en Noordoost-Noord-Brabant.

Ook de steden etaleren grote verschillen bij het de deelname aan het verenigingsleven: van 34 procent in Amsterdam tot 49 procent in Utrecht. Relatief weinig animo (minder dan 37 procent) voor maandelijkse activiteiten in verenigingen is er in Rotterdam, Den Haag, Almere en Dordrecht. Daar staan andere gemeenten tegenover met meer dan 45 procent: Utrecht, Nijmegen en Leiden. De correctie voor de samenstelling van de bevolking in de verdeling van geslacht, leeftijd en opleiding zorgt nauwelijks voor reductie van de verschillen. Wel treedt er een verschuiving op door zowel een afname in Amsterdam als in Utrecht, waardoor de tegenstelling 32 versus 46 procent wordt.

Betaald werk van minstens een uur per week rapporteert 51 procent van de inwoners van het gebied 'Oost Groningen / Delfzijl en omgeving', en 55 procent in Zuidoost-Drenthe. Dat loopt op tot 69 procent in de Agglomeratie Leiden en Bollenstreek. Ook betrekkelijk veel mensen met een betaalde baan, minstens 65 procent, wonen in Groot-Amsterdam, Oost-Zuid-Holland, Utrecht, Alkmaar en omgeving en Noordoost-Noord-Brabant. De correctie voor de samenstelling qua verdeling naar leeftijd, geslacht en opleiding werkt sterk door. De regionale verschillen worden kleiner: van 56 procent in Overig Groningen tot 68 procent in Noord-Limburg en de Achterhoek. De stedenvergelijking leert dat met 57 procent in Dordrecht relatief weinig mensen een betaalde baan hebben, gevolgd door Enschede, Den Haag en Maastricht met 59 procent. In Leiden is dat 75 procent, op afstand gevolgd door Almere en Utrecht met 70 procent. De correctieslag zorgt ervoor dat in de meeste steden de proportie met betaald werk daalt, in bepaalde gemeenten met meer dan 10 procentpunten zoals in Groningen, Utrecht, en Leiden. Dat wordt vooral gecompenseerd door de stijging met 2 procentpunten in de rest van Nederland (buiten de steden). De rangorde van de steden wordt na correctie Haarlemmermeer (71 procent) tot Groningen (51 procent).

In Zuid-Limburg is het vrijwilligerswerk met 39 procent het laagst. Dit loopt op tot 61 procent in 'Noord-Overijssel'. Ook relatief weinig vrijwilligers (minder dan 44 procent) worden aangetroffen in de gebieden Groot-Rijnmond en de Zaanstreek. Betrekkelijk veel vrijwilligers (minstens 58 procent) zijn te vinden in Zuidwest-Drenthe en Zuidoost-Friesland. Indien rekening wordt gehouden met de bevolkingssamenstelling dan blijft dit beeld in grote lijnen gehandhaafd. Van de grotere steden heeft Zwolle met 62 procent met afstand het hoogste aandeel vrijwilligers. Andere steden met naar verhouding veel vrijwilligers (meer dan 50 procent) zijn Apeldoorn, Amersfoort en Utrecht. Onderaan staan Maastricht, Rotterdam, Dordrecht, Tilburg en Eindhoven (minder dan 43 procent). De correctie maakt het verschil nauwelijks kleiner. Ook dan heeft Maastricht met 39 procent de minste en Zwolle met 60 procent de meeste vrijwilligers. Voor nadere informatie, alsmede een detaillering voor vijf soorten vrijwilligerswerk zie Arends en Schmeets (2018).

4.3 Politieke participatie

De verschillen in deelname aan politieke acties tussen de regionale gebieden zijn aanzienlijk, en variëren van 37 procent in Noord-Limburg tot 53 procent in Groot-Amsterdam. Ook veel politieke activiteiten – meer dan de helft – ontplooiën de inwoners van de gebieden Utrecht, de Agglomeratie Haarlem, het Gooi en Vechtstreek, en de Agglomeratie Leiden en Bollenstreek. Daar staan betrekkelijk lage participatiecijfers tegenover van minder dan 41 procent in Zuidoost-Noord-Brabant, en Zuidoost-Drenthe. De discrepanties tussen de gebieden reduceren echter fors na correctie voor de bevolkingssamenstelling. Dan is de minste actie voorbehouden aan Zuidoost-Noord-Brabant en Noord-Limburg met zo'n 40 procent, en de meeste actie met 50 procent in de Agglomeratie Haarlem. Eveneens etaleren de grotere steden aanmerkelijke verschillen in het aandeel dat minstens een keer in een periode van vijf jaar actief is geweest om de politiek te beïnvloeden. In Haarlemmermeer en Dordrecht blijft dit beperkt tot 39 procent, en in Eindhoven tot 41 procent. Dit loopt op tot 62 procent in Utrecht dat er duidelijk bovenuit steekt. Andere gemeenten volgen: Amsterdam (58 procent), Nijmegen (56 procent), Groningen (55 procent) en Leiden (54 procent). De correctie voor de bevolkingssamenstelling werkt sterk door, waarbij er in de vier steden met de hoogste proporties politieke acties de percentages met vijf tot zeven procentpunten naar beneden worden bijgesteld. Maar ook dan blijft de koppositie van Utrecht met 55 procent duidelijk behouden.

Het stemmen bij de verkiezingen voor de, meeste recente, Tweede Kamerverkiezingen (in 2012 of 2017 afhankelijk van het moment van bevraging) verschilt minder sterk tussen de regionale gebieden, van 77 procent in de Zaanstreek en Zuid-Limburg tot 87 procent in Agglomeratie Haarlem. Betrekkelijk weinig animo om naar de stembus te gaan is er, met minder dan 78 procent, in Zuidoost- en Midden-Noord-Brabant, en in Midden-Limburg. Relatief veel stemmers (minstens 85 procent) zijn er in Noord-Overijssel, Veluwe, Utrecht, en Oost-Zuid-Holland. De correctie doet hier weinig aan af. Wel vindt er een verschuiving plaats waarbij de opkomst met 87 procent het grootst is in Noord-Overijssel. De gerapporteerde opkomst varieert van 73 procent in Tilburg, en 75 procent in Eindhoven en Maastricht tot 85 procent in Haarlem en Groningen. De correctie zorgt niet voor grote verschuivingen.

5. Conclusie en discussie

In deze bijdrage is een beeld geschetst van de participatie in Nederland in de afgelopen zes jaar op basis van het onderzoek 'Sociale Samenhang en Welzijn' waaraan sedert 2012 bijna 46 duizend 15-plussers hebben deelgenomen. Het blijkt dat de sociale participatie licht is gedaald, de maatschappelijke participatie niet is veranderd en de politieke participatie door een grotere deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen in 2017 is gegroeid. Landelijk vond er dus een lichte verschuiving plaats van de sociale, informele, netwerken naar de deelname om politieke processen te beïnvloeden. Toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen of dit proces door zal zetten.

Eerder onderzoek (Schmeets, 2018) toonde aan dat het onderlinge vertrouwen en het vertrouwen in instituties en de politiek in de periode 2012-2017 toe is genomen. Participatie is, naast vertrouwen, een belangrijke pijler van sociaal kapitaal. Voor de sociale cohesie is het echter ook relevant dat er geen grote tegenstellingen zijn in het vertrouwen en de participatie.

Het blijkt dat opleiding, net als bij het vertrouwen, ook bij participatie een groot verschil maakt. Niet zozeer bij de sociale participatie, maar wel voor de maatschappelijke en politieke participatie. Hoger opgeleiden hebben niet alleen vaker een betaalde baan dan lager opgeleiden, ze zetten zich ook vaker in als vrijwilliger, zijn meer betrokken in het verenigingsleven, en zijn politiek actiever. Daarnaast is leeftijd onderscheidend, waarbij vooral naar voren komt dat jongere, middelbare en oudere leeftijdsgroepen kiezen voor verschillende participatievormen. Waar bijvoorbeeld jongeren vaker contact hebben met hun vrienden, hebben de 25- tot 45-jarigen vaker contact met familieleden en ouderen met hun burens. En waar jongeren actiever zijn in verenigingen en meer meedoen met politieke acties, gaan ouderen vaker naar de stembus. Ook voor geslacht en burgerlijke staat gelden uiteenlopende participatiepatronen. Waar bijvoorbeeld vrouwen meer doen aan sociale participatie, zijn mannen meer actief op het maatschappelijke en politieke vlak. En een gehuwde heeft bijvoorbeeld betrekkelijk minder contact met vrienden, maar meer met burens, geeft meer hulp aan anderen, zet zich vaker in als vrijwilliger en etaleert een hoge opkomst bij verkiezingen dan een ongehuwde. Inkomen blijkt minder onderscheidend dan opleiding. Behalve dat een betaalde baan doorgaans gepaard gaat met meer besteedbaar inkomen, is meer inkomen alleen relevant voor de participatie in verenigingen en de deelname aan verkiezingen. Beduidend groter is het effect van migratieachtergrond. Vooral mensen met een niet-westerse achtergrond onderscheiden zich door minder maatschappelijke en politieke participatie.

Niet alleen zijn er tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen, maar ook onderscheiden de regionale gebieden en steden zich in het meedoen. De variatie tussen de coropgebieden is het grootst bij maatschappelijke en politieke participatie. Zo varieert het aandeel vrijwilligers van 39 tot 61 procent, het hebben van een betaalde baan van 51 tot 69 procent en het maandelijks actief zijn in een vereniging van 37 tot 53 procent, en het aandeel dat in een periode van vijf jaar minstens een keer een politieke actie heeft ondernomen eveneens van 37 tot 53 procent. Ook tussen de 23 grotere steden zijn er aanmerkelijke verschillen in de participatie, die maar deels verklaard kunnen worden door verschillen in de bevolkingssamenstelling. Vooral bij vrijwilligerswerk en betaald werk zijn

de discrepanties met respectievelijk 23 en 28 procentpunten groot. Dit wordt maar beperkt minder door de correctie. Blijkbaar zijn er dus andere factoren die debet zijn aan deze regionale verschillen. Nader onderzoek is nodig om deze oorzaken in kaart te brengen. Dat kan namelijk handvatten bieden waarop de participatiesamenleving zich in eerste instantie zou kunnen richten om de sociale cohesie te bevorderen.

Literatuur

Arends, J. en H. Schmeets (2018). Vrijwilligerswerk: activiteiten, duur en motieven. Den Haag/Heerlen/Bonaire: CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/29/vrijwilligerswerk-activiteiten-duur-en-motieven>

Brehm, J. (1993). The Phantom Respondents: Opinion Surveys and Political Representation. Ann Arbor Michigan: University of Michigan Press.

Coumans, M. (2010). Sociale contacten met familie, vrienden en burens. In: Schmeets, H. (red.) Sociale samenhang: participatie, vertrouwen en integratie. Den Haag/Heerlen: CBS, 17-30.

Coumans, M. (2015). Sociale contacten: kwantiteit en kwaliteit. In: Schmeets, H. (red.) Sociale samenhang: wat ons bindt en verdeelt. Den Haag/Heerlen/Bonaire: CBS, 28-43.

De Klerk, M., A. de Boer, I. Plaisier en P. Schyns (2017). Voor elkaar? Stand van informele hulp in 2016. Den Haag: SCP.

Jennissen, R., G. Engbersen, M. Bokhorst en M. Bovens (2018). De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland. WRR: Den Haag.

Rijksoverheid (2017). Vertrouwen in de toekomst: regeerakkoord 2017-2021. Den Haag: Ministerie van Algemene Zaken.

Schmeets, H. (2015). Epiloog: wat bindt ons en wat verdeelt ons? In: Schmeets, H. (red.) Sociale samenhang: wat ons bindt en verdeelt. Den Haag/Heerlen/Bonaire: CBS, 211-216.

Schmeets, H. (2017). Vertrouwen in elkaar en in de samenleving. WRR working paper, 26. Den Haag: WRR.

Schmeets, H. (2018). Vertrouwen op de kaart. Statistische Trends, mei 2018. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/18/vertrouwen-op-de-kaart>

Vermeij, L. en J. Den Ridder (2016). Samenleven: veranderende verbanden en het risico van segregatie. In: Van den Broek, A., C. van Campen, J. de Haan, A. Roeters, M. Turkenburg en L. Vermeij (red.) De toekomst tegemoet. Den Haag: SCP, 143-173.

Van der Houwen, K. (2010). Informele hulp en mantelzorg. In: Schmeets, H. (red.) Sociale samenhang: participatie, vertrouwen en integratie. Den Haag/Heerlen: CBS, 31-40.

Van Beuningen, J. en H. Schmeets (2013). Developing a Social Capital Index for the Netherlands, Social Indicators Research, 113(3), 859-886.

Bijlage

B.1 Participatie naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, opleiding, inkomen en migratieachtergrond, 2012/2017

	Sociale participatie			Maatschappelijke participatie			Politieke participatie		
	Familie-contact	Vrienden-contact	Buren-contact	Informele hulp	Actief Vereniging	Betaald werk	Vrijwilligers	Politieke acties	Stemmen Tweede Kamer
	% van personen van 15 jaar en ouder								
Totaal	83,4	77,0	62,0	33,6	44,0	62,6	49,1	45,2	80,9
Geslacht									
Man	78,9	75,2	61,8	29,7	45,4	67,7	49,3	47,3	81,3
Vrouw	87,7	78,7	62,2	37,5	42,6	57,7	48,8	43,2	80,6
Leeftijd									
15 tot 25 jaar	79,2	95,8	50,0	29,9	55,6	67,6	51,1	52,1	73,4
25 tot 35 jaar	89,1	87,0	51,9	31,6	42,5	84,8	45,3	50,8	74,6
35 tot 45 jaar	85,6	77,1	63,6	30,8	40,1	85,0	57,4	49,0	78,2
45 tot 55 jaar	81,1	71,3	62,5	36,8	40,8	82,2	52,4	47,6	81,2
55 tot 65 jaar	82,5	67,0	64,8	41,1	40,1	63,4	47,4	46,1	85,7
65 tot 75 jaar	83,0	70,8	73,9	36,8	47,5	12,9	49,5	36,9	87,4
75 jaar en ouder	83,3	66,3	73,6	23,8	43,0	2,5	32,1	25,7	84,9
Burgerlijke staat									
Gehuwd	84,9	69,7	68,0	35,9	43,5	60,5	53,1	44,0	84,6
Gescheiden	80,8	74,7	60,8	34,5	33,5	57,9	41,7	42,3	75,6
Weduwe/weduwenaar	89,1	75,1	74,5	28,9	44,6	12,7	34,8	25,6	80,6
Ongehuwd	81,0	87,6	52,3	31,1	47,2	74,6	47,8	51,5	76,6
Onderwijsniveau									
Basisonderwijs	81,3	73,5	65,9	24,2	34,1	33,0	34,0	23,6	66,5
Vmbo, avo onderbouw, mbo 1	83,3	77,1	65,7	31,0	41,3	46,2	41,7	30,6	75,0
Mbo 2,3,4, havo, vwo	84,3	78,1	62,9	35,3	43,6	67,9	49,8	45,1	80,1
Hbo-, wo-bachelor	84,5	77,6	58,6	39,0	50,9	77,4	59,8	60,1	90,6
Hbo-, wo-master, doctor	81,0	75,4	53,7	35,1	49,8	80,8	61,2	65,1	90,4
Inkomensgroep huishouden									
Eerste (laagste) kwartiel	81,7	79,8	58,1	30,4	35,8	45,3	44,4	41,5	70,1
Tweede kwartiel	84,9	75,5	66,6	33,0	39,7	51,4	44,5	38,7	78,1
Derde kwartiel	83,3	76,7	63,0	34,3	45,2	69,0	50,9	45,9	82,9
Vierde (hoogste) kwartiel	83,3	76,4	60,3	35,7	51,3	76,5	54,1	51,8	88,3
Migratieachtergrond									
Nederlandse achtergrond	84,1	76,6	62,7	34,8	46,5	63,7	51,4	45,8	84,7
Westerse migratieachtergrond	79,6	75,9	61,3	32,1	39,6	60,8	42,9	47,1	70,2
Niet-westerse migratieachtergrond	81,7	80,9	57,8	26,7	29,2	56,9	37,9	39,2	60,3

B.2 Participatie naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, opleiding, inkomen en migratieachtergrond, 2012/2017

		Familie- contact	Vrienden- contact	Buren- contact	Informele hulp	Actief Vereni- ging	Betaald werk	Vrijwil- ligers	Politieke acties	Stemmen Tweede Kamer
Geslacht	Wald	558,54***	93,87***	2,48	355,96 ***	15,03 ***	347,36 ***	3,41	13,45***	0,10
Man (ref.)										
Vrouw	OR	1,89***	1,26***	0,97	1,49 ***	0,92 ***	0,61 ***	1,04	0,93***	1,01
Leeftijd	Wald	386,53***	1 186,41***	309,00 ***	365,90 ***	609,76 ***	7 508,13 ***	663,82***	241,40***	504,45***
15 tot 25 jaar (ref.)										
25 tot 35 jaar	OR	2,00***	0,31***	1,08 *	0,93	0,48 ***	2,01 ***	0,53***	0,74***	0,81***
35 tot 45 jaar	OR	1,23***	0,17***	1,53 ***	0,89 **	0,43 ***	1,93 ***	0,84***	0,77***	1,06
45 tot 55 jaar	OR	0,81***	0,13***	1,39 ***	1,20 ***	0,44 ***	1,43 ***	0,68***	0,79***	1,34***
55 tot 65 jaar	OR	0,84**	0,11***	1,44 ***	1,48 ***	0,42 ***	0,46 ***	0,54***	0,82***	1,96***
65 tot 75 jaar	OR	0,80***	0,13***	2,07 ***	1,26 ***	0,61 ***	0,04 ***	0,63***	0,64***	2,70***
75 jaar en ouder	OR	0,69***	0,10***	1,90 ***	0,69 ***	0,53 ***	0,01 ***	0,33***	0,44***	2,77***
Burgerlijke staat	Wald	226,52***	210,76***	239,88 ***	16,32 ***	68,44 ***	30,70 ***	326,87***	35,23***	105,61***
Gehuwd (ref.)										
Gescheiden	OR	0,74***	1,36***	0,72 ***	0,90 **	0,76 ***	1,11 *	0,65***	1,00	0,66***
Weduwe/weduwnaar	OR	1,47***	1,63***	1,07	0,88 *	1,16 **	0,72 ***	0,76***	0,78***	0,67***
Ongehuwd	OR	0,61***	1,44***	0,68 ***	0,92 **	0,95	0,89 **	0,66***	1,11***	0,84***
Onderwijsniveau	Wald	48,47***	21,19***	162,10 ***	285,47 ***	316,46 ***	1 010,70 ***	900,13***	1 780,45***	1 180,29***
Basisonderwijs (ref.)										
Vmbo, avo onderbouw, mbo 1	OR	1,13*	1,14**	1,04	1,39 ***	1,23 ***	1,50 ***	1,29***	1,29***	1,47***
Mbo 2,3,4, havo, vwo	OR	1,21***	1,20***	0,98	1,73 ***	1,45 ***	2,68 ***	1,75***	2,19***	2,48***
Hbo-, wo-bachelor	OR	1,13*	1,18***	0,82 ***	2,03 ***	1,92 ***	3,73 ***	2,66***	3,98***	5,85***
Hbo-, wo-master, doctor	OR	0,90	1,11	0,66 ***	1,78 ***	1,86 ***	4,33 ***	2,91***	5,01***	5,84***
Inkomensgroep huishouden	Wald	18,24***	5,50	39,09 ***	6,54	248,68 ***	1 744,08 ***	6,83	3,66	169,08***
Eerste (laagste) kwartiel (ref.)										
Tweede kwartiel	OR	1,18***	0,96	1,20 ***	1,08 *	1,13 ***	2,30 ***	0,95	0,97	1,19***
Derde kwartiel	OR	1,05	0,99	1,11 ***	1,04	1,33 ***	3,71 ***	1,03	1,02	1,42***
Vierde (hoogste) kwartiel	OR	1,10*	1,04	1,05	1,01	1,59 ***	4,67 ***	0,99	1,02	1,73***
Migratieachtergrond	Wald	52,78***	0,63	1,19	44,21 ***	329,33 ***	270,44 ***	307,78***	43,65***	696,60***
Nederlandse achtergrond (ref.)										
Westerse migratieachtergrond	OR	0,75***	1,00	0,97	0,90 **	0,79 ***	0,86 ***	0,71***	1,04	0,43***
Niet-westerse migratieachtergrond	OR	0,87**	0,97	0,98	0,79 ***	0,53 ***	0,53 ***	0,59***	0,79***	0,42***
Nagelkerke R-kwadraat		5,0	11,4	5,3	4,0	6,1	53,8	7,5	10,6	15,0

* p < 0,05

** p < 0,01

*** p < 0,001

B.3 Participatie in coropgebieden en grotere steden, voor en na correctie voor geslacht, leeftijd en opleiding, 2012/2017

	Familie-contact		Vrienden-contact		Buren-contact		Informele hulp		Actief Vereniging		Betaald werk		Vrijwilligers		Politieke acties		Stemmen Tweede Kamer		
	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	
	Correctie																		
	% van personen van 15 jaar en ouder																		
Coropgebieden																			
Oost-Groningen / Delfzijl en omgeving	83,9	84,0	72,4	74,0	63,6	61,2	31,7	32,6	43,4	45,4	51,1	59,5	49,1	52,4	41,9	47,3	79,4	81,5	
Overig Groningen	82,3	82,1	79,0	77,9	58,3	59,6	33,2	32,8	44,2	43,4	60,0	55,8	53,8	52,4	49,7	47,5	83,7	83,4	
Noord-Friesland	83,0	82,9	74,3	74,3	65,8	65,4	32,7	32,8	44,4	44,8	59,9	61,1	55,5	56,1	42,9	44,0	82,3	82,9	
Zuidwest-Friesland	83,8	84,1	75,1	75,6	68,0	67,3	30,7	31,1	44,5	45,0	61,9	64,0	56,0	57,1	45,0	46,3	79,8	80,4	
Zuidoost-Friesland	82,7	82,8	72,4	73,0	63,2	62,3	32,3	32,6	44,4	45,2	59,5	62,6	59,2	60,5	41,4	43,4	84,5	85,3	
Noord-Drenthe	81,0	81,3	73,7	75,3	68,3	67,4	34,8	34,7	46,0	45,9	61,1	63,0	52,3	52,2	44,7	44,4	83,2	81,7	
Zuidoost-Drenthe	85,3	85,7	73,0	74,0	68,1	67,0	32,5	33,3	38,9	39,7	55,4	59,2	49,2	50,8	40,9	43,1	78,7	79,3	
Zuidwest-Drenthe	82,4	82,4	72,1	73,2	66,6	65,1	32,4	32,8	45,2	46,2	59,1	63,8	58,2	59,9	45,1	47,8	83,3	84,7	
Noord-Overijssel	82,9	83,1	73,6	73,0	63,2	63,4	34,1	34,6	44,3	44,5	64,3	63,9	60,6	61,1	44,7	45,3	85,2	86,5	
Zuidwest-Overijssel	84,3	84,2	74,9	76,1	66,6	65,6	39,2	38,8	49,6	49,9	60,2	62,9	49,1	49,4	47,9	48,6	81,1	80,7	
Twente	85,2	85,6	76,9	77,1	64,6	64,2	33,3	34,0	48,5	48,9	61,6	63,0	53,7	54,6	41,7	42,9	81,3	82,3	
Veluwe	85,1	85,1	76,8	77,0	62,2	61,9	36,8	36,9	43,5	43,8	63,4	64,4	56,9	57,3	45,4	46,1	85,5	85,8	
Achterhoek	84,3	84,3	74,1	75,0	66,4	65,3	36,3	36,4	49,7	50,3	64,4	67,5	56,2	57,1	43,5	45,1	81,7	81,9	
Arnhem/Nijmegen	84,8	84,6	78,0	78,0	62,4	62,8	36,7	36,1	47,7	47,2	63,9	62,4	50,0	48,9	48,4	46,9	82,6	81,6	
Zuidwest-Gelderland	84,2	84,3	74,6	74,4	64,2	63,8	37,1	37,9	43,9	44,7	64,3	66,0	53,0	54,3	43,5	45,6	83,7	85,5	
Utrecht	82,5	82,4	77,5	77,2	60,6	61,5	36,3	35,6	46,0	44,9	66,3	62,8	52,9	51,1	51,1	48,4	85,3	83,9	
Kop van Noord-Holland	82,3	82,5	75,1	75,7	64,5	63,6	31,8	32,3	45,3	46,0	64,2	67,0	53,1	54,3	45,2	47,0	81,5	82,2	
Alkmaar en omgeving	79,9	79,8	77,3	77,2	67,1	67,3	36,9	36,7	50,1	50,0	66,3	65,9	48,8	48,6	44,6	44,4	83,0	83,2	
IJmond	85,5	85,6	78,0	78,5	67,2	66,7	38,8	38,9	45,9	46,1	64,1	65,3	48,2	48,5	44,1	44,5	82,7	82,7	
Agglomeratie Haarlem	82,0	82,0	79,3	79,7	62,2	62,4	38,3	37,7	43,5	42,9	61,3	59,9	45,6	44,4	52,1	50,5	86,5	84,8	
Zaanstreek	83,0	83,3	75,2	75,1	67,1	66,8	32,3	33,0	39,8	40,3	64,0	65,3	44,0	44,9	46,5	47,7	77,1	78,5	
Groot-Amsterdam	82,3	82,1	80,9	80,0	58,1	59,7	31,5	30,7	38,1	36,6	66,7	61,1	45,2	42,7	52,6	48,8	80,1	78,4	
Het Gooi en Vechtstreek	82,1	81,9	78,1	78,8	63,6	63,5	36,8	35,9	43,6	42,9	61,4	61,0	52,5	51,3	51,6	50,1	83,2	81,1	
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	83,2	83,1	77,7	77,0	61,8	62,7	33,5	33,2	48,8	48,1	69,2	66,2	51,2	50,1	50,3	48,3	84,1	83,1	
Agglomeratie s-Gravenhage	80,5	80,4	77,9	77,8	59,7	60,0	31,5	31,1	38,6	38,2	59,0	57,5	44,0	43,2	45,6	44,3	78,7	77,6	
Delft en Westland	85,1	85,1	76,4	76,4	59,9	60,2	33,7	33,6	48,4	48,0	62,8	61,2	51,4	50,6	49,1	47,8	82,6	82,5	
Oost-Zuid-Holland	83,4	83,1	76,2	76,0	64,9	65,0	38,4	38,1	47,8	47,9	66,6	66,7	51,2	51,2	44,9	45,0	85,2	85,3	
Groot-Rijnmond	83,7	83,7	76,3	75,8	63,7	63,9	31,8	32,1	38,6	38,8	61,0	61,0	42,3	42,8	44,8	45,6	79,4	80,2	
Zuidoost-Zuid-Holland	83,2	83,4	75,3	74,9	65,3	65,3	35,4	36,1	39,1	39,5	61,9	62,1	48,9	49,7	41,6	42,7	81,6	82,7	
Zeeland	84,1	84,4	76,4	77,3	63,4	62,3	35,7	36,3	41,4	42,2	61,2	64,9	52,6	54,1	44,8	47,0	80,0	80,6	
West-Noord-Brabant	84,9	85,1	76,6	77,0	60,0	59,4	32,0	32,4	46,7	47,2	61,1	63,0	45,5	46,4	41,6	43,0	78,7	79,3	
Midden-Noord-Brabant	87,3	87,2	77,7	77,5	57,6	57,5	32,3	32,5	46,6	47,0	63,3	64,1	47,9	48,4	41,7	42,6	77,7	78,4	
Noordoost-Noord-Brabant	85,4	85,4	82,4	82,2	60,6	60,5	34,7	34,9	49,8	50,1	65,7	66,1	53,4	53,8	42,8	43,2	80,4	80,9	
Zuidoost-Noord-Brabant	83,7	83,8	77,6	77,7	56,7	56,5	33,0	33,1	47,7	47,8	63,1	63,7	47,6	47,8	39,4	39,7	77,7	77,8	
Noord-Limburg	86,5	86,8	78,3	80,1	60,2	58,2	33,0	33,7	52,9	54,1	61,5	67,8	52,0	54,1	37,4	40,6	78,7	79,2	
Midden-Limburg	81,9	82,2	78,3	79,2	60,0	59,0	34,2	34,6	46,8	47,3	62,0	65,0	44,8	45,8	41,4	43,2	77,7	77,8	
Zuid-Limburg	83,5	83,5	75,6	76,7	60,6	59,4	32,2	32,4	42,5	43,3	59,3	63,3	39,4	40,6	42,2	44,3	77,1	77,7	
Flevoland	82,1	81,6	76,0	74,4	64,7	65,5	35,1	35,3	36,5	36,9	64,8	63,7	45,8	46,3	45,8	46,6	80,6	82,0	
Grotere steden																			
Amsterdam	81,0	80,8	83,5	81,5	55,0	57,6	30,3	29,2	33,9	31,6	68,0	58,4	43,7	39,9	57,6	51,7	78,6	76,5	
Rotterdam	82,2	82,1	78,4	76,9	60,5	61,5	31,0	31,2	36,2	35,9	60,3	57,5	39,7	39,5	47,8	47,5	77,3	78,5	
Den Haag	80,7	80,5	79,3	78,8	58,8	59,4	31,9	31,6	35,7	35,3	58,9	56,8	42,6	41,8	45,2	43,9	76,1	75,3	
Utrecht	81,7	81,3	82,8	79,7	52,9	56,8	34,6	33,2	49,2	46,2	70,1	56,9	51,1	46,2	62,2	55,1	84,4	82,9	
Eindhoven	83,1	83,2	78,2	77,6	53,3	54,1	32,0	31,9	42,5	41,8	62,2	59,2	41,9	40,9	41,3	39,8	75,1	75,3	
Groningen	82,9	82,4	81,9	78,5	51,9	55,5	28,2	27,2	45,0	42,6	62,7	51,0	49,8	46,0	55,3	50,0	85,0	85,0	
Tilburg	86,1	86,0	77,5	77,0	55,6	55,9	31,9	32,0	43,2	43,3	61,7	61,2	41,7	41,8	42,7	43,0	72,7	73,4	
Almere	79,7	79,3	77,1	74,5	65,4	67,1	33,3	33,8	36,6	36,6	69,9	66,1	44,3	44,4	48,2	48,1	80,6	82,4	

B.3 Participatie in coropgebieden en grotere steden, voor en na correctie voor geslacht, leeftijd en opleiding, 2012/2017 (slot)

	Familie-contact		Vrienden-contact		Buren-contact		Informele hulp		Actief Vereniging		Betaald werk		Vrijwilligers		Politieke acties		Stemmen Tweede Kamer	
	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
Correctie																		
Breda	81,5	81,5	80,9	80,8	59,4	59,7	29,7	29,4	44,4	44,0	61,6	60,1	45,7	45,0	45,9	45,1	81,0	80,7
Nijmegen	83,2	82,9	79,1	78,3	52,9	54,7	34,6	33,0	47,2	45,0	61,5	53,9	49,1	45,3	56,1	50,8	84,4	81,8
Apeldoorn	83,3	83,1	76,4	77,2	64,3	63,7	37,2	36,6	42,6	42,7	62,5	64,2	50,9	50,8	46,3	46,5	82,4	81,9
Haarlem	83,1	82,9	79,1	78,5	62,0	62,8	38,1	37,7	37,7	37,2	62,8	60,1	43,4	42,3	49,9	48,6	84,7	84,2
Enschede	82,7	82,8	80,0	78,8	60,9	61,6	29,3	29,9	43,6	43,6	58,8	57,1	49,1	49,4	46,3	46,6	77,4	79,4
Amersfoort	80,1	80,3	72,4	72,5	59,3	59,6	36,3	35,9	38,4	37,8	66,0	64,3	50,9	49,9	46,6	45,2	82,7	81,7
's-Hertogenbosch	86,7	86,4	80,6	79,7	55,8	56,7	35,4	34,9	43,3	42,8	67,2	64,7	47,6	46,6	47,0	45,7	78,2	78,3
Zaanstad	82,8	82,9	74,6	74,6	66,8	66,5	32,8	33,4	38,5	39,0	64,0	65,5	43,3	44,3	44,7	46,1	76,4	78,0
Arnhem	84,7	84,1	76,9	75,2	66,5	68,3	30,6	29,8	40,5	39,4	66,7	60,9	43,2	41,2	49,8	47,1	80,9	80,7
Haarlemmermeer	82,5	82,4	78,7	79,3	60,6	60,0	33,0	32,6	43,1	43,3	69,0	70,6	45,5	45,6	38,9	39,3	83,7	82,6
Dordrecht	80,4	81,0	73,0	73,7	64,4	64,1	34,0	34,4	36,5	36,4	57,4	57,6	40,9	40,9	39,3	39,4	77,8	77,9
Zwolle	77,6	77,3	76,7	74,9	60,1	62,1	33,1	32,5	41,7	40,5	65,3	59,1	61,6	59,6	48,9	45,7	83,9	83,9
Leiden	82,2	82,0	82,0	79,7	54,6	57,6	30,4	29,1	48,3	45,8	75,3	64,6	47,0	42,8	54,4	48,2	84,4	82,7
Zoetermeer	82,5	82,4	78,5	77,9	59,5	60,0	31,7	31,7	38,4	38,2	62,5	60,5	44,7	44,2	50,1	48,9	83,5	83,3
Maastricht	81,9	81,5	81,0	81,3	55,4	55,1	32,2	31,7	41,6	41,9	59,9	62,0	38,8	39,1	44,4	45,2	75,3	75,1
Rest van Nederland	84,2	84,2	76,0	76,5	63,8	63,2	34,8	35,0	46,2	46,6	62,4	64,5	51,5	52,3	43,6	44,7	82,0	82,2

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2017-2018	2017 tot en met 2018
2017/2018	Het gemiddelde over de jaren 2017 tot en met 2018
2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2017 en eindigend in 2018
2015/'16-2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2015/'16 tot en met 2017/'18

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Eindredactie Statistische Trends

Annelies Boerdam
Marion van den Brakel
Moniek Coumans
Brigitte Hermans
Suzanne Loozen

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress
Centraal Bureau voor de Statistiek

Ontwerp
Edenspiekermann

Inlichtingen
Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2018.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.